

NINA • NIKU

FAKTA

Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen miljøvernforskning. Stiftelsen har ca. 230 ansatte (1999) og omfatter NINA - Norsk institutt for Naturforskning og NIKU - Norsk institutt for kulturminneforskning. FAKTA-ark gir populariserte sammendrag av publikasjoner fra stiftelsen.

Nr. 4 - 2002

Rapport om altertavlen i Oslo domkirke

Den barokke altertavlen i Oslo domkirke som kulturhistorisk kilde er tema for en NIKU-rapport. I 1997 feiret Domkirken sitt 300-årsjubileum. Altertavlen, prekestolen og døpefonten ble konserverert og restaurert, og NIKU hadde ansvaret for arbeidet med altertavlen. Rapporten

behandler de kulturhistoriske og teknologiske problemstillinger og undersøkelser omkring altertavlen. Videre ser den på debatter om prinsippene for å restaurere kirkens interiør. NIKUs konserverings- og restaureringsarbeider beskrives til slutt i rapporten.

Altertavle som kulturhistorisk kilde

Hvem laget altertavlen? Dette er et av spørsmålene NIKU ville finne svar på i arbeidet med den barokke altertavlen i Oslo domkirke.

Vi drøfter spørsmål om 1600- og 1700-tallets håndverk og materialbruk på grunnlag av teknologiske undersøkelser utført på tavlen, og studier av kirkereg-

skapene og regnskapsbilagene fra omkring 1700, samt avisartikler fra 1900-tallet som omhandler altertavlen. Under arbeidet er det funnet nye skriftlige kilder om tidens malermaterialer. Denne tilnærmingen har brakt ny kunnskap både om altertavlen og om miljøet den ble skapt i.

De som laget tavlen

Det er to personer som på grunnlag av skriftlige kilder tilskrives «æren» for altertavlen: den såkalte «hollandske mester» og Lars Sivertsen.

På grunnlag av studier av billedhuggernes arbeidsteknikker er det godtgjort at Sivertsen har «hugget» Maria og Johannes, de to disiplene ved bordets kortender, de to våpenskjoldene samt en del mindre ornamenter, og at han har bearbeidet kjolene på de allegoriske figurene Loven og Evangeliet. Tekniske undersøkelser sammenholdt med skriftlige kilder ga i dette tilfellet et mer entydig svar på hva Sivertsen faktisk utførte på altertavlen enn den stilhistoriske metode basert på visuelle observasjoner av skulpturenes komposisjon, foldekast og detaljeringer i treskjærerarbeidet.

Kunnskap

Målet for undersøkelsen har vært å øke vår kunnskap om

ALTERTAVLEN ETTER KONSERVERING 1997-98.

Tavlens utseende er nå mer likt det opprinnelige. Rensing og retusjering har gitt forgyllingen tilbake mye av dens opprinnelige gyldne glans, og malingen er blitt klarere og mer fargesterk.

Marmoreringen på søylene og predellafeltet er rekonstruert.

Den seirende Kristus på toppen av altertavlen er avdekket til de opprinnelige farger - men sølvkjortelen kan ha vært lasert med en farge.

Gardinene har trolig vært blek gråblå, og det har gitt mer dybde til nattverdsscenen.

Bakveggen i nattverdsscenen kan ha vært dekorert.

Foto: BIRGER LINDSTAD

Judas minner lite om de andre disiplene, med fippskjegg, forfinet ansiktsstrekk, lys karnasjon og rødt hår. Kanskje er det et portrett «den hollandske mester» har skåret.

Foto: BIRGER LINDSTAD

billedhuggerens og malerens materialer, arbeidsteknikker og arbeidsforhold i Christiania rundt 1700, slik at beslutninger

om og utførelse av konservering og restaurering av barokkens kirkekunst kan gjøres på kunnskapsbasert grunnlag.

Hva kostet altertavlen?

Altertavlen var budsjettert til 500 riksdaler, ifølge en oversikt fra april 1697 i kirkens byggebudsjett. Pengene var forskuttet av enkefru Toller. Uansett om pengene var ment som et lån eller en gave: madam Toller og hennes mann assessorens familievåpen pryder altertavlen vinger. Dette tyder på at et eventuelt lån ble ettergitt, og at altertavlen var en gave til kirken.

Et brev fra 177+ forteller at prekestolen i Oslo domkirke skal ha kostet mellom 1050 og 1400 riksdaler. Her er det noe som ikke stemmer - hvilken pris er riktig? Kunne 500 riksdaler ha vært nok til å bekoste hele altertavlen, eller bare deler av den? Vi har ikke funnet noen inventarstykker fra denne tiden som er direkte sammenlignbare, hverken i størrelse, kvalitet eller bruk av gull. Men de inventarstykkene vi har funnet prisen på, koster ikke engang i nærheten av 500 riksdaler. Vi har også forsøkt å beregne gullforbruket på prekestolen for å finne en minstepris på hva prekestolen kan ha kostet. Heller ikke dette beløpet er i nærheten av 500 riksdaler. Vi kan med andre ord slutte at prekestolen ikke har kostet så mye som vi tidligere har antatt, og at altertavlen kan ha kostet 500 riksdaler.

Stoffet er hentet fra

NIKU publikasjoner 114

Mille Stein: «...med Guld, Sølv oc Farvue...» Den barokke altertavlen i Oslo domkirke som kulturhistorisk kilde.

Gjenstanden gir svar

Konserveringsprosjekter gir en enestående anledning til nærstudier av kunst- og kulturhistoriske gjenstander. Det dreier det seg om å kartlegge hvilke materialer og arbeidsteknikker som ble anvendt på enkeltobjekter og å forstå disse som virkemidler for å oppnå en bestemt visuell effekt, eller for å formidle en idé eller et budskap.

Videre må gjenstandens historie bringes på det rene, slik at endringer som behandlingen medfører, relateres til denne historien.

Kildeverdien

Vi vil gjerne forstå hvordan kunstneren eller håndverkeren har arbeidet seg fram til et bestemt resultat. Dette er viktig for å kunne utføre en behandling slik at gjenstandenes kildeverdi forringes minst mulig.

I en historisk sammenheng

Kunnskapen kan også settes inn i en historisk sammenheng. Materialbruk og arbeidsteknikker forteller om det samfunnet kunstneren eller håndverkeren arbeidet innenfor, om hvilke ressurser han og hans oppdragsgivere disponerte, om samspill mellom ham, hans medarbeidere, samarbeidspartnere og ulike oppdragsgivere.

Annen kunnskap

Malerikonservatoren kan lese skriftlige kilder med andre «briller» enn historikerens og kan følgelig hente annen kunnskap ut av disse kildene, slik det for eksempel gjøres i forbindelse med «altertavleprosjektet», der både kirke-regnskap, samtidige regnskapsbilag og nyere avisartikler benyttes.

Hvem stafferte?

Hvem utførte stafferingen på altertavlen? Maletekniske undersøkelser gir ikke svar på dette, men vi har forsøkt å utlede et prinsipielt svar ved å sammenligne med tilsvarende arbeider i samtiden.

Laugsbestemmelsene kan gi opplysninger om hvordan arbeidsdelingen mellom de forskjellige profesjonene var ment å fungere.

Kirkeregnskap og kontrakter kan gi opplysninger om hvordan det fungerte i praksis. Resultatene av de teknologiske studiene av altertavlen bidrar med

informasjon om de forskjellige trinnene i utførelsen.

En gjennomgang av eksempler på arbeidsdelingen mellom snekker, billedhugger og maler viser at billedhuggeren kunne gjøre alt, også malerarbeidet. Imidlertid ser det ut til at spesialister innen den enkelte profesjon ble innkalt dersom økonomien tillot det. Altertavlen i Oslo domkirke er et eksempel på dette.

To billedhuggere - to metoder

Ved konserveringen av altertavlen ble skulpturenes baksider tilgjengelige for betraktning.

Ved kartleggingen av skulpturenes konstruksjon skilte det seg ut to markant forskjellige metoder for å tilvirke og sammenføye treemnene. Det bekrefter teorien om at det har vært forskjellige billedhuggere engasjert i arbeidet med skulpturene, som omtalt på side 1.

Altertavlen ble bestilt hos «den hollandske billedhugger», som forlot arbeidet før det var fullendt. Arbeidet ble fullført av Lars Sivertsen.

Ved å se nærmere på arbeidsmetodene og sammenholde disse med Sivertsens

oppsummering av arbeidet i sin regning, kan den ene måten å utarbeide skulpturene på knyttes til ham - vist på skissen lengst til høyre. Her består treemnet av ett bredt hovedemne, påsatt mindre deler av tre. De påsatte delene er festet med kraftige jernnagler med firkantede hoder dypt forsenket i treverket.

Den minste skissen viser «den hollandske mester»s arbeidsteknikk. Judas i nattverdsscenen er sammensatt av minst 12 deler. Emnene er for det meste limt og festet med treplugger på opptil 2 cm i diameter. Skulpturene er ikke hulet ut på baksiden.

Undersøkt og tegnet av
KAJA
KOLLANDSRUD

